

ДОЛЯ АБХАЗЬКОГО ЕТНОСУ В СВІТЛІ “ТРИУМФУ ЛЕНІНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИ- КИ”

На основі опублікованих документів і сучасної наукової літератури досліджується проблема боротьби абхазького народу за існування власної держави у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Ключові слова: Абхазія, етнополітика, національне питання, етнополітичні конфлікти, міжнародні відносини, Грузія.

Постановка проблеми та її актуальність. На сучасному етапі новітньої історії, в умовах міжнаціональної та міждержавної напруги шляхи вирішення виникаючих проблем однозначно слід шукати на основі нових знань у галузі історії етносів, щоб адекватно розуміти ситуацію, яка склалася. До кінця 80-х років минулого століття питання національних меншин не піднімалося у відносинах між радянськими республіками. За гаслами інтернаціоналізму різні нації, народності та їх ідентичність “зливалися”. Не було політичного наміру і дієвої політики щодо захисту інтересів меншин, кількість представників яких сягала від кількох тисяч до кількох мільйонів.

Проте всім відомо, що при входженні тієї чи іншої соціокультурної одиниці у певну територіальну чи регіональну співдружність відкритим питанням залишається збереження національної своєрідності, ідентичності в такій інтегрованій цілості. Саме тому сьогодні без об'єктивного та всебічного дослідження історії народів, досвіду їх співіснування, проблемними залишаються як збереження та розвиток національної ідентичності народів, так і врегулювання етнополітичних конфліктів, і встановлення миру та стабільності.

З огляду на це особливий інтерес викликають процеси, які відбувалися на Кавказі, зокрема в Абхазії у складі

Луцьков Артур Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, начальник факультету, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Луцьков А.В., 2011

СРСР. Кавказький регіон, який перебуває на стику цивілізацій Сходу та Заходу, в епіцентрі міжрегіональних і глобальних політичних подій, постійно переживає найскладніші воєнно-політичні, соціально-економічні, міграційні, етнокультурні та інші процеси, які і сьогодні мають істотний вплив на перспективу розвитку його корінних народів.

Для України, як для поліетнічної держави, питання національних меншин є перманентно актуальним і потребує постійного дослідження та аналізу. Вироблення власної концепції національної політики стало актуальним питанням для самостійної, незалежної України. Крім того, сьогодні спостерігається зростання автономістських і сепаратистських настроїв у певних регіонах України, зокрема в Автономній Республіці Крим і на Закарпатті, та їх вплив на політичне життя країни. У певних політичних партіях і рухах посилюється радикал-націоналізм, що базується на пріоритетності прав та інтересів титульної нації над будь-якими іншими, а це автоматично веде радикал-націоналістів до ідеї етнічно чистої держави.

Політичні аналітики справедливо відносять розв'язання етнічних проблем суспільства до сфери національної безпеки держави. Саме тому особливу увагу слід приділити вивченню проблеми запобігання виникненню конфліктів на ґрунті етнополітичних відносин.

Предметом дослідження є причини та умови виникнення збройних конфліктів на етнічному підґрунті. Автор ставить за мету проаналізувати боротьбу абхазького етносу за статус Абхазії як держави в добу існування Радянського Союзу, простежити та визначити основні етапи цієї боротьби, ставлення політичного керівництва СРСР та Грузинської РСР до прагнення абхазького етносу до самовизначення, вплив інтересів Грузії на процес набуття абхазьким народом незалежності держави.

Аналіз попередніх досліджень. Окремі аспекти етнополітичного конфлікту між абхазцями та грузинами на теренах колишньої Грузинської РСР знайшли своє віддзеркалення у поодиноких наукових працях вітчизняних дослідників [1; 2]. Однак не всі питання, що стосуються причин протистояння абхазького етносу владі Грузії та наслідків цього процесу, дістали належне висвітлення.

Після перемоги у жовтні 1917 р. комуністичне керівництво Радянської Росії вирішувало подвійне завдання: зібрати території Російської імперії, яка розпалася, та репрезентувати вірець розв'язання національно-колоніального питання для світової революції, яка уявлялася йому близькою і надія на яку ще не згасла. Однак досить швидко стає зрозумілим, що численні національні рухи у колишній Російській імперії не тільки відстоюють незалежність та відокремлення, але й виступають проти більшовицької влади в Росії.

Збирання колишньої імперії здійснювалося переважно насильницьким – військовим – шляхом, а його інструментом була Червона Армія. Щоразу, коли місцеві революціонери були не в змозі здобути вирішальну перевагу, на поле бою виходила військова сила, первинно мобілізована та сформована у російських повітах, яка спиралася переважно на кадрові та матеріальні ресурси центральної Росії. Так було в Україні, якою неодноразово прокотилися фронти Громадянської війни, і де довго лютувала найжорстокіша армія. Так було й у Закавказзі, де під керівництвом представників Російської комуністичної партії (більшовиків) – РКП(б) та за активної участі 11-ої армії була спочатку запроваджена радянська влада в Азербайджані, а потім і у Вірменії.

На початку 1921 р. хвиля “всесвітньої пролетарської революції” докотилася і до Грузії. Більшовики Грузії 18 лютого 1921 р. здійснили заколот і проголосили створення Соціалістичної Радянської Республіки Грузії (СРРГ). Революційний комітет від імені трудівників звернувся до уряду Радянської Росії: “Ми сподіваємося, ми впевнені, що країна не тільки Великої пролетарської революції, але й великих матеріальних можливостей не залишить нас у нерівній боротьбі та прийде на допомогу” [3, 171]. 16 лютого 1921 р. 11-та радянська армія (понад 40 тис. багнетів, 196 гармат, 1065 кулеметів, 7 бронепоездів, 8 танків та 50 літаків) вторглася до Грузії та “запровадила” там радянську владу [4, 585].

Варто відзначити, що більшовики Абхазії теж не гаяли часу. Агресивна шовіністична політика попереднього політичного керівництва Грузії викликала велике незадо-

волення абхазького народу, що допомогло запровадженню радянської влади у краї. Якщо у 1918 р. ідея радянської влади не отримала широкої підтримки абхазького народу, то до 1921 р. умови загальнополітичного життя докорінно змінилися. Змінилася і тактика більшовиків. Враховуючи серйозні недоліки, яких вони припустилися у лютому і навесні 1918 р., більшовики почали брати до уваги місцеві особливості і запозичили у розгромленої Абхазької Народної Ради ідею встановлення самостійної державності абхазького народу, яку підтримувало населення Абхазії.

На початку лютого 1921 р. більшовики очолили повстання абхазців, створили Тимчасовий революційний комітет (ТРК) і попросили Радянську Росію про допомогу. Вночі з 22 на 23 лютого 1921 р. повстанці і частини 9-ої Кубанської Червоної Армії оволоділи Гагрою, а вже 4 березня здобули Сухум. Того ж дня ТРК проголосив Абхазію соціалістичною радянською республікою, а 31 березня 1921 р. декларував незалежність абхазької держави, отже, більшовики втілили у життя заповітну мрію абхазького народу про суверенітет [4, 17]. У Декларації, яка оголосила про створення Радянської Республіки Абхазія, було сказано: “31 березня 1921 року. Радіо. Леніну, Сталіну, Чичеріну. Головам Революційних комітетів Азербайджану, Грузії, Дагестану. Волею трударів народилася нова Соціалістична Радянська Республіка. Ми розраховуємо на братерську підтримку всіх Радянських республік і впевнені, що СРР Абхазія в союзі з ними буде обстоювати великі завоювання революції та допоможе справі соціалістичної революції у всьому світі. Наша республіка маленького народу є взірцем великої визвольної ролі Червоної Армії” [5, 92].

Після перемоги радянської влади Військово-революційний комітет Абхазії із органа керівництва повстанням перетворився на вищий орган радянської влади під назвою Революційний комітет Абхазії, який і діяв як вищий орган радянської влади в Абхазії до виборів Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

21 травня 1921 р. на І з'їзді робітників Грузії було ухвалено декларацію “Про незалежність Соціалістичної Радянської Республіки Абхазія”. У ній, зокрема, говорилося: “Революційний комітет Соціалістичної Радянської Республіки Грузія визнає та вітає створення незалежної Соці-

лістичної Радянської Республіки Абхазія і вважає, що питання про відносини між СРР Грузії і СРР Абхазії буде остаточно вирішено на першому з'їзді Рад робітничих та селянських депутатів як Абхазії, так і Грузії. Нехай робітники обох соціалістичних республік самі визначать форми міцного об'єднання та братерського співробітництва між собою" [4, 17].

Варто підкреслити, що у ці буремні роки долю народів Закавказзя вирішувало політичне керівництво Радянської Росії, а не національні політичні лідери, які були лише маріонетками в руках керманічів з Москви. "Вождь світового пролетаріату" В. Ленін чітко визначив позицію партії щодо національного питання: безумовне визнання свободи самовизначення націй не зобов'язує партію підтримувати будь-яку вимогу національного самовизначення. В. Ленін підкреслював, що самовизначення націй обов'язково має бути підпорядковане класовим інтересам пролетаріату: "Інтересам саме цієї боротьби повинні ми підпорядковувати вимоги національного самовизначення" [6, 235].

Ефективним знаряддям управління політичними процесами на Кавказі було Кавказьке бюро Центрального Комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) – ЦК РКП(б), створене 8 квітня 1920 р. Очолював бюро Г.К. Орджонікідзе. Спочатку Кавказьке бюро керувало підпільними комуністичними організаціями Азербайджану, Вірменії та Грузії в їхній боротьбі за владу, а після перемоги радянської влади жорстко впливало на діяльність партійних організацій республік у сфері радянізації, господарського та військового будівництва. Кавбюро навіть визначало кордони між республіками Закавказзя (зокрема, з огляду на політичну доцільність долучили населений вірменами Карабах до складу Азербайджану і таким чином заклали вибухівку довготривалої дії на Кавказі). Робота Кавказького бюро здійснювалася під наглядом та керівництвом ЦК РКП(б) і особисто В. Леніна. З 1921 р. за підтримки Політичного бюро ЦК партії воно спрямовувало об'єднувчі процеси у Закавказзі [7, 124].

Процес виникнення "незалежних радянських республік" наочно проілюстровано у виступах тодішнього абхазького керівництва. Так, у своїй доповіді на Першій пар-

тійній конференції Абхазії 13 лютого 1922 р. заступник Голови Ревкому Абхазії Н. Лакоба сказав: "...Коли ми, відповідальні працівники Абхазії, сказали нашим товаришам у партії, що для того, щоб серед маленьких народностей, як, наприклад, абхазька, зберегти ідею радянської влади, потрібно хоча б на одну хвилину проголосити Абхазію незалежною Республікою, – нам відповіли: "Проголошуйте себе незалежною республікою, лише б це допомогло збереженню радянської ідеї, зміцненню радянського ладу в ... маленькій Абхазії" [5, 83]. Йому вторить Голова Револуційного комітету Абхазії Є. Ешба: "Коли у нас постало питання, яку структуру країні обрати після перемоги революції, не тільки ми, місцеві комуністи, але й товариши з Грузії та Росії вирішили, якщо в інтересах трудівників необхідно проголосити Абхазію незалежною, то треба це зробити, незважаючи на те, що ніде у світі такої маленької республіки немає. І тоді, під час зборів провідних членів Ревкому було визнано за необхідне хоча б тимчасово проголосити незалежність Радянської Абхазії" [5, 92].

Слід відзначити, що у 1921 р. економічний стан новостворених незалежних республік Закавказзя, зокрема Абхазії, був надзвичайно важким. Єдиним їх порятунком був союз із РРФСР, тому всі незалежні республіки пішли шляхом військового та економічного союзу з Радянською Росією. Перший договір було укладено між РРФСР та Азербайджаном у вересні 1920 р. Він передбачав "тісний військовий та фінансово-економічний союз" між двома державами та створення механізму щодо його реалізації (зокрема, повноважні органи РРФСР отримали можливість висувати своїх представників з правом вирішального голосу до Ради народних комісарів (Ради міністрів) та до Ради народного господарства Азербайджану). У 1921 р. на тих самих підставах були укладені договори з Грузією та Вірменією.

Стосунки між республіками формально регулювалися як між незалежними державами – на підставі укладених договорів та постанов вищих органів влади, а, крім того, – партійними рішеннями, які ухвалювалися на з'їздах, конференціях та пленумах центральних комітетів респуб-

бліканських партійних організацій або ЦК РКП(б) чи оперативним порядком – їх партійним керівництвом.

Не слід вважати, що допомога Радянської Росії республікам Закавказзя у вигляді державних позик золотом, продовольством, зброєю та військовою силою була обумовлена “пролетарським інтернаціоналізмом”. Політичне керівництво РРФСР прагнуло у Кавказькому регіоні отримати “буферну зону”, за допомогою якої забезпечило б кордони Росії з боку Чорного моря та перешкодило проникненню французького і британського капіталу у Закавказзя. Наприклад, у вересні 1922 р. Й. Сталін повідомляв В. Леніну, що “Грузія вирішила без відома ЦК РКП(б) дозволити турецькому банку (англо-французький капітал) відкрити своє відділення в Тифлісі, що, безперечно, призвело б до фінансового підпорядкування Закавказзя Константинополя (а вже зараз у Батумі і Тифлісі турецька ліра, яка стала панівною, витісняє грузинські та російські гроші). При цьому рішуча заборона з боку ЦК РКП(б) викликала велике обурення серед грузинських націонал-комуністів” [8, 198].

Економічний стан Абхазії ускладнювався відсутністю офіційних зв'язків і з Радянською Росією, і з Грузією. Республіка прагнула встановити такі зв'язки з Росією, але її спроби блокувалися на рівні народного комісара з питань національностей Й. Сталіна. Можливо, що відсутність фінансово-економічного союзу між РРФСР і СРРА певним чином була зумовлена особистим ставленням Й. Сталіна, грузина за походженням, до абхазького народу. До речі, це наполегливо стверджували радянські ідеологи та історики під час “розвінчання культу особи Сталіна”. Але, на наш погляд, ситуація, яка склалась у стосунках Абхазії з Радянською Росією, найвірогідніше пояснюється прагматичним ставленням політичної верхівки Радянської Росії до незалежних радянських республік Закавказзя.

За розмірами територій, наявністю корисних копалин, чисельністю народонаселення Азербайджан, Вірменія і Грузія були більш привабливими щодо геополітичних інтересів Радянської Росії, ніж Абхазія, економіка якої спиралася лише на виноградарство, виноробство та виробництво тютюну. Водночас, у ході становлення державності

кожна республіка Закавказзя мала свої пріоритети, особливості державного розвитку та національних інтересів, що призводило до конфліктів між відомствами московського центру та республіканським керівництвом. Як вважав член ЦК РКП(б) Д. Мануїльський, “теперішня форма взаємовідносин вийшла з ужитку, тому що на місці єдиного керівництва у нас створюється декілька “хазяїв”, що не може не відбиватися на самому господарстві” [9, 193].

Саме тому вже на початку 1921 р. В. Ленін почав наполегливо вимагати у Закавказького бюро ЦК РКП(б) “створити обласний господарський орган для всього Закавказзя” [10, 136]. 11 квітня 1921 р. він знову поставив питання “...про об’єднання Кавказьких республік в один господарський центр” [11, 186]. Ми жодним чином не збираємося виправдовувати дії Й. Сталіна у подальшій долі Абхазії, а лише прагнули висвітлити ставлення всього більшовицького керівництва до незалежних республік Закавказзя. На той час Й. Сталін був одним із багатьох народних комісарів, розробляв пропозиції у межах своїх повноважень і лише інформував Політичне бюро РКП(б) про ситуацію у сфері національних проблем. Слід відзначити, що і сьогодні абхазі вважають Й. Сталіна “злим генієм” скасування їхньої незалежності, який особисто не брав до уваги головної постулати “ленінської національної політики”.

Всю роботу з підготовки господарського та політичного об’єднання закавказьких республік очолило Кавбюро ЦК РКП(б) під безпосереднім керівництвом Й. Сталіна. В ролі першого суб’єкта було обрано маленьку СРР Абхазію, яка цікавила лише своєю територіальною приналежністю до узбережжя Чорного моря, тобто як складова “буферної зони” у Закавказзі.

На засіданні пленуму Кавбюро ЦК РКП(б) 5 липня 1921 р. (за участю Й. Сталіна) було ухвалено “провадити партійну роботу у напрямку об’єднання Абхазії з Грузією як автономної республіки у складі СРР Грузії”, а з цього приводу вимагати у керівництва країни прискорити скликання з’їзду Рад Абхазії. 15 жовтня 1921 р. на розширеному засіданні пленуму Організаційного бюро та Револу-

ційного комітету Абхазії знову виникло питання про незалежність СРР Абхазії. Пленум ухвалив: “Вважати за необхідне негайно оформити зв’язок Грузії та Абхазії шляхом офіційного договору двох союзних рівноправних республік” [12].

16 листопада 1921 р. Президія Кавказького бюро ЦК РКП(б) обговорила питання “про взаємовідносини між Абхазією та Грузією”. Президія ухвалила наступне рішення: “1. Вважати економічно та політично недоцільним існування незалежної Абхазії; 2. Запропонувати тов. Ешба (голови Ревкому) розробити своє остаточне рішення про входження Абхазії до складу федерації Грузії на договірних засадах або в ролі автономної області до складу РРФСР” [13, 23].

На підставі постанови Кавбюро ЦК РКП(б) між Грузією та Абхазією 16 грудня 1921 р. було укладено союзний договір, який від імені уряду Грузинської СРР підписав С. Кавтарадзе, а від імені Абхазької СРР – М. Акіртава та С. Каратозія. “Виходячи із глибокої спільності національних інтересів, що пов’язують трудівників Грузії та Абхазії, та враховуючи, що тільки повне об’єднання всіх сил обох братерських республік може гарантувати як їх інтереси, так і інтереси Великої пролетарської революції... Радянська Соціалістична Республіка Грузія та Соціалістична Радянська Республіка Абхазія пристають до військового, політичного та фінансово-економічного союзу... Обидва уряди проголошують об’єднаними наступні комісаріати: а) військовий; б) фінансовий; в) народного господарства; г) пошти і телеграфу; д) Надзвичайну комісію; е) робітничо-селянську інспекцію; ж) Народний комісаріат юстиції і з) морського транспорту... закордонні справи залишаються цілком у підпорядкуванні Соціалістичної Радянської Республіки Грузії...” [14, 80].

І Всеабхазький з’їзд Рад, який відбувся 12 лютого 1922 р., ратифікував цей договір: “Договір між братерськими народами Абхазії та Грузії визнати життєво необхідним в інтересах обох народів як з політичного, так і в економічного огляду. З’їзд пропонує Центральному виконавчому комітету СРР Абхазії розробити договір з СРР Грузією, детально і фактично впровадити в життя на тих підста-

вах, на яких зараз розробляється союзний договір Закавказьких Радянських Республік” [5, 121]. Саме тому в проекті Конституції СРРГ у березні 1922 р. було відзначено, що “до складу Соціалістичної Радянської Республіки Грузії входять на засадах добровільного самовизначення Автономна Соціалістична Радянська Республіка Аджарія, автономна область Південна Осетія та Соціалістична Радянська Республіка Абхазія, які об’єднуються з Соціалістичною Радянською Республікою Грузією на основі особливого союзного договору” [3, 238]. Варто підкреслити, що Абхазія майже рік (до лютого 1922 р.) формально була незалежна як від Радянської Росії, так і від радянської Грузії.

Документи того часу свідчать: політичне керівництво Абхазії добре усвідомлювало, що воно лише знаряддя для здійснення загальної національної політики комуністичного режиму, і не приховувало цього серед своїх однодумців. А проголошення Абхазії Радянською Соціалістичною Республікою з самого початку сприймалося абхазьким керівництвом, республіканськими і навіть всеросійськими органами влади як тимчасовий акт. Договірна республіка Абхазія фактично розглядалася російським керівництвом як автономна республіка у складі Грузії.

Про тимчасовий характер незалежності Абхазії казав і лідер абхазьких комуністів Є. Ешба: “Після того, як радянські війська ввійшли до Сухуму, на засіданні провідних керівників, як місцевих, так і грузинських та російських, ми одноголосно вирішили, що для викорінення національної ворожнечі необхідно хоча б тимчасово, до з’їзду Рад, проголосити незалежність Абхазії. До того ми, абхазькі комуністи, вважали, що Абхазія буде існувати як складова Радянської Грузії. Тому навіть для нас незалежність Абхазії була несподіваною” [15, 44].

У цей час вирішувалася не лише доля абхазького етносу, а й доля всіх народів Закавказзя. Отже, 3 листопада 1921 р. на пленумі Кавбюро ЦК РКП(б) було обговорено питання про створення Закавказької федерації. Резолюція пленуму наголошувала: “... Кавбюро вважає невідкладно необхідним створення федеративного союзу між республіками, передусім у галузі військової, господарської та фінансової роботи і зовнішньої політики” [16, 100].

29 листопада 1921 р. Політбюро ЦК РКП(б) одностайно ухвалило запропоновану В. Леніним резолюцію про федерацію республік Закавказзя: “Визнати федерацію закавказьких республік принципово абсолютно правильною, яку безумовно слід здійснити...” [17, 255].

12 березня 1922 р. під час конференції повноправних представників Центральних Виконавчих Комітетів Азербайджану, Вірменії та Грузії було затверджено союзний договір про створення Федеративного Союзу Закавказьких республік. Наприкінці 1922 р. на першому Закавказькому з'їзді Рад Федеративний союз було перетворено на Закавказьку Радянську Федеративну Соціалістичну Республіку (ЗРФСР), яка у грудні 1922 р. стала складовою Союзу Радянських Соціалістичних Республік [16, 101].

Після Першого Всеабхазького з'їзду Рад у ході державотворення радянської Абхазії велике значення мав II Надзвичайний з'їзд Рад Абхазії, який відкрився 28 листопада 1922 р. Від імені Кавказького Крайового Комітету Комуністичної партії (таку назву отримало Кавбюро ЦК РКП) та Закавказької Ради Народних Комісарів II з'їзд Рад Абхазії привітав Серго Орджонікідзе. У своїй промові він підкреслив: “...Меншовицький уряд розглядав Абхазію як додатковий орган Грузії, і надавати їй свободу у меншовицькій партії вважалось злочином. І коли Абхазія робила спроби добитися незалежності, то меншовики придушували їх за допомогою гармат і кулеметів. Тому від меншовицького грузинського уряду Абхазія ніяких прав не здобула, ніякої свободи не отримала. Цього вона досягла для себе разом із робітниками і селянами Грузії та Росії... Абхазці повинні знати, що Абхазія *автономна* республіка та рівноправна серед нашого Союзу” [5, 153]. Як бачимо, представник вищого ешелону влади комуністичного режиму каже про *автономію*, тобто про самоврядування, право самостійного вирішення *внутрішніх* питань певною частиною держави, а не про *незалежність* у всіх питаннях.

Тим часом вистава про “незалежність” Абхазії тривала за сценарієм кремлівських режисерів. Наприклад, з огляду на федеративний характер союзу з Грузією, у грудні 1922 р. повноправний представник СРР Абхазії

М. Акіртава у складі делегації ЗРФСР поставив свій підпис під Договором про створення Союзу РСР, внаслідок чого Абхазія набула статусу республіки, яка створювала СРСР. Водночас, у Конституції СРСР 1924 року Абхазія фігурує як автономна республіка: згідно з пунктом 15 “Автономні республіки Аджарія та Абхазія, Південно-Осетинська, Нагірно-Карабахська та Нахичеванська автономні області доправляють у Раду Національностей по одному представнику” [18, 45].

Під час III Всеабхазького з'їзду Рад (26 березня – 1 квітня 1925 р.) було ухвалено Конституцію Соціалістичної Радянської Республіки Абхазії. Цей документ наочно показує, що у той час абхазці вважали, що у них незалежна суверенна держава. Наприклад, ст. 4 Конституції стверджувала: “СРР Абхазія, яка об'єдналася на основі особливого союзного договору з СРР Грузією, через неї входить до Закавказької Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки і у складі останньої – до Союзу Радянських Соціалістичних Республік”. Ст. 5 визначає: “СРР Абхазія є суверенна держава, яка здійснює державну владу на своїй території самостійно та незалежно від будь-якої іншої влади. Суверенітет СРР Абхазії, внаслідок її добровільного входження до ЗРФСР та Союзу РСР, – закінчується лише поза межами і за предметами, які вказані у Конституціях цих союзів. СРР Абхазія зберігає за собою право вільного виходу як зі складу ЗРФСР, так і із Союзу РСР” [19, 687].

У новій редакції Конституції Соціалістичної Радянської Республіки Абхазії, яку було ухвалено під час IV Всеабхазького з'їзду Рад (березень 1927 р.), у ст. 2 наголошувалося: “Республіка Абхазія є соціалістичною державою (замість “суверенною державою”) робітників та селянства, яка входить з огляду на особливий договір до Соціалістичної Радянської Республіки Грузії і через неї до Закавказької Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки”. У ст. 4 підкреслювалося: “Соціалістична Радянська Республіка Абхазія здійснює державну владу на своїй території самостійно та незалежно, тому що влада ця не обмежена договірними стосунками з Соціалістичною Радянською Республікою Грузією та Конституціями Закавказької Соці-

лістичної Федеративної Республіки і Союзу Радянських Соціалістичних Республік” [19, 711–712].

Незалежність Абхазії підтверджує і законодавство Грузії. Наприклад, на IV Всегрузинському з’їзді Рад (28 березня – 3 квітня 1927 р.) було ухвалено Основний закон (Конституцію) Соціалістичної Радянської Республіки Грузії. Стаття 9 цього документа визначала, що “до складу СРРГ входять Автономна Соціалістична Радянська Республіка Аджаристан та Автономна область Південна Осетія. Соціалістична Радянська Республіка Абхазія входить до Соціалістичної Радянської Республіки Грузії у силу особливого договору між ними” [19, 499].

Глава V Конституції СРР Грузії детально розглядала статус Абхазії, права та обов’язки республіки, наприклад, ст. 87 визначала, що “народні комісаріати внутрішніх справ, юстиції, освіти, охорони здоров’я, землеробства та соціального забезпечення діють самостійно і незалежно від відповідних народних комісаріатів Соціалістичної Радянської Республіки Грузії, але інформують один одного про свою роботу”. Ст. 88 наголошувала: “У питаннях необ’єднаного державного управління (внутрішніх справ, юстиції, просвіти, охорони здоров’я, землеробства та соціального забезпечення) верховні органи влади Соціалістичної Радянської Республіки Абхазії самостійно ухвалюють законодавчі акти, які мають обов’язкову чинність на території цієї Республіки” [19, 514].

Генезис радянської соціалістичної системи та процес розбудови соціалізму в СРСР (індустріалізація, колективізація, культурна революція, формування нової управлінської та розподільної системи, створення інтелектуальної еліти комуністичної орієнтації та інше), авторитарна влада Й. Сталіна, який всі зусилля комуністичного режиму спрямував на створення тоталітарної держави, відбилися і на долі абхазького етносу.

У 30-х роках ХХ ст. нестримно йшов процес централізації влади та унітаризація СРСР. Паралельно з посиленням влади Й. Сталіна відбувалося передпорядкування Абхазії до складу Грузії. Наприклад, з 1922 р. по 1936 р. уряд Абхазії очолював Н. Лакоба, який всіляко

прудчався здійсненню колективізації, оскільки, на його думку, в Абхазії не було класу куркулів і всі верстви населення були рівними. Він також не виконав і цілу низку партійних директив. Й. Сталін вимагав від нього у 1930–1931 рр. здійснення колективізації, незважаючи на особливості абхазького ладу життя. Водночас одноосібний хазяїн Кремля давав зрозуміти, що він відмовиться від її проведення в Абхазії за однієї умови – входження “договірної” Абхазії до складу Грузії в ролі її автономної частини. Під тиском зверху та руху організованої абхазької опозиції, яка вимагала негайного здійснення колективізації і розуміла буквально всі рішення партії, Н. Лакоба був змушений погодитись зі входженням до Грузинської СРР, адже бачив у цьому позбавлення абхазьких селян від репресій [20, 321].

Третя сесія ЦВКу Абхазії, яка відбулась у квітні 1930 р., розглянула питання про договірні відносини між СРР Грузією та СРР Абхазією. Було відзначено, що зміни, які сталися за 10 років у політичному, господарському та культурному житті Грузії та Абхазії, вимагають перегляду договору від 16 грудня 1921 р. між ними, тому що він не віддзеркалює чинні взаємовідносини та застарів за винятком пункту щодо об’єднання Абхазії та Грузії. “У зв’язку з тим, що договір 16 грудня 1921 року втратив реальне значення і, отже, його можна розглядати лише як угоду про об’єднання СРР Абхазії з СРР Грузією, а реальні відносини цих республік були точно визначені в їх конституціях, – необхідно визнати, що називати договірною СРР Абхазією не має реального змісту”. Тому третя сесія ЦВКу Абхазії постановила: “Вилучити із Конституції СРР Абхазії назву “Договірна республіка”, замінивши її словами “Автономна республіка” [13, 29].

Питання про перетворення Абхазії на автономію розглядалося на VI з’їзді Рад Абхазії 11 лютого 1931 р., хоча його навіть не було на порядку денному. З’їзд ухвалив: “... ввести Абхазію до складу Радянської Соціалістичної Республіки Грузії на автономних засадах”.

Під час VI Всегрузинського з’їзду Рад робітничих, селянських, червоноармійських та червонофлотських депу-

татів (лютий 1931 р.) було ухвалено постанову, згідно з якою Соціалістична Радянська Республіка Абхазія увійшла до складу Соціалістичної Радянської Республіки Грузії в ролі автономної республіки, а договір між СРР Грузії та СРР Абхазії від 16 грудня 1921 р. було скасовано [20, 557]. Саме тому в новій редакції Конституції Грузії, яку було ухвалено в лютому 1937 р., визначалося, що “Грузинська СРР складається: з Абхазької Автономної Радянської Соціалістичної Республіки...” [19, 582].

Під час VII Всеабхазького з'їзду Рад (січень 1935 р.) було ухвалено третю редакцію Конституції Абхазії. 2-га стаття документа визначає статус Абхазії наступним чином: “Республіка Абхазія є Соціалістичною державою робітників та трудівничого селянства, яка входить на засадах автономної республіки до Соціалістичної Радянської Республіки Грузії і через неї до Закавказької Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки”. Згідно зі ст. 4 Абхазія “здійснює державну владу на своїй території самостійно та незалежно, тому що влада ця не обмежена Конституцією Соціалістичної Радянської Республіки Грузії та Конституціями Закавказької Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки і Союзу Радянських Соціалістичних Республік” [19, 766].

Процес унітаризації Радянської імперії та створення тоталітарної системи управління завершився ухвалою 5 грудня 1936 р. так званої “Сталінської Конституції СРСР” та уніфікованих конституцій у всіх союзних і автономних республіках, у тому числі в Грузії та Абхазії. Згідно з цими конституціями, у підпорядкуванні союзних та автономних республік не залишилось жодної сфери державного життя. Відповідно до Конституції СРСР 1936 р. ЗСФРР було скасовано, і Азербайджанська СРР з Нахичеванською АРСР, Вірменська СРР та Грузинська СРР з Абхазькою АРСР і Аджарською АРСР безпосередньо увійшли до складу СРСР [18, 180–181].

2 серпня 1937 р. VIII Всеабхазький з'їзд Рад ухвалив четверту (“сталінську”) редакцію Конституції Абхазії. У новому законі вже не було гордовитих фраз про “незалежність та самостійність”, а скупко визначався статус респуб-

бліки, наприклад, ст. 13: “Абхазька Автономна Радянська Соціалістична Республіка входить до складу Грузинської РСР на правах Автономної Республіки. Поза межами ст. 14 Конституції СРСР та ст. 14 Конституції Грузинської РСР Абхазька Автономна Радянська Соціалістична Республіка здійснює державну владу на автономних засадах”; ст. 16: “Закони СРСР та Грузинської РСР обов’язкові на території Абхазької АРСР. У випадку розходження закону Абхазької АРСР із законами СРСР і Грузинської РСР діють закони СРСР та Грузинської РСР” [19, 789–791].

Варто підкреслити, що з другої половини 30-х років піднялася хвиля репресій проти абхазького народу, яка мала за мету розчинення абхазького етносу в грузинському, а засобами досягнення цієї мети були закриття абхазьких шкіл та насильницьке доправлення абхазьких дітей до грузинських шкіл; перехід діловодства на грузинську мову; заміна абхазьких топонімичних назв на грузинські; масове заселення Абхазії грузинами, для яких будувалися певні селища; вигнання із керівних державних та партійних органів абхазів та заміна їх грузинами; створення фактичних привілеїв щодо грузинів при наймі на роботу, надання житла та земельних ділянок, з одночасною дискримінацією абхазів; всіляке згортання культурного життя абхазького етносу; фальсифікація історії Абхазії та абхазького етносу, який був оголошений грузинським племенем [21, 1].

Внаслідок такої політики та насильницької асиміляції чисельність абхазького народу до 1939 р. була нижче рівня першого всеросійського перепису 1897 р. Так, наприклад, тільки у Гальському районі абхазьке населення до 1939 р. раптово зменшилось у порівнянні з 1936 роком більш як на 8 тифсяч, і складало 1786 осіб. За рахунок неприродного механічного зростання чисельності грузинського населення (переселення до Абазії), між переписами 1939–1959 рр. кількість грузинів збільшилася майже на 70 тис., тоді як абхазів – лише на 5 тис. Якщо у 1886 р. в Абхазії грузини становили всього 6% населення, то у 1989 р. їх було вже 45,7% [12; 22, 91–92].

Конституція СРСР 1977 р. практично не змінила долю абхазького етносу. Такі дії керівництва Грузії протягом всього періоду існування СРСР викликали спротив абхазького народу: масові мітинги та демонстрації з вимогою виходу Абхазії зі складу Грузії відбувались у 1957, 1964, 1967, 1978 та 1989 роках [12].

Висновки. Таким чином, доля абхазького етносу яскраво свідчить, що хвалена “ленінська національна політика” не гарантувала народам Радянського Союзу всебічного соціально-економічного розвитку, збереження національної самобутності і культури.

Введення імперативним шляхом Абхазької СРР до складу Радянської Грузії, тотальні репресії абхазької політичної та культурної еліти, утиски щодо мови та культури абхазів, фальсифікація історії Абхазії та інші акції здійснювалися грузинською владою під керівництвом центру і були спрямовані на повну асиміляцію абхазів з метою інкорпорації їхніх земель до складу малої грузинської імперії.

1. *Дорошко М.С.* Країнознавство. Країни СНД і Балтії: навч. посіб. / М.С. Дорошко. – Чернівці: Книга – XXI, 2008. – 308 с.
2. Конфликты и войны после распада СССР: монография / В.Ю. Богданович, А.Я. Маначинский, Ю.В. Егоров, В.А. Муха, А.А. Бортник. – К.: Кий, 2007. – 420 с.
3. Образование Союза Советских Социалистических Республик: Сб. документов. – М.: Наука, 1972. – 530 с.
4. Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 704 с.
5. Съезды Советов Абхазии: Сборник документов и материалов (1922–1923 гг.). – Сухуми: Абхаз. госизд., 1959. – 205 с.
6. *Ленин В.И.* Национальный вопрос в нашей программе / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Изд. 5-е. – Т. 7. – С. 233–242.
7. *Гукасян А.Р.* Кавказское бюро ЦК РКП(б) / А.Р. Гукасян // Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1973. – Т. 11. – С. 124.
8. Письмо И.В.Сталина В.И. Ленину // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 9. – С. 198–200.
9. Письмо Д.З. Мануильского И.В. Сталину // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 9. – С. 193–195.

10. *Ленин В.И.* Телеграмма Г.К. Орджоникидзе / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Изд. 5-е. – Т. 52. – С. 233 – 242.
11. *Ленин В.И.* Заключительное слово по докладу о концессиях на заседании Коммунистической фракции ВЦСПС / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Изд. 5-е. – Т. 43. – С. 184–196.
12. Официальный сайт Президента Республики Абхазия. Советский период истории Абхазии – Режим доступа: <http://www.abkhaziagov.org/rustate/history/assr.php>. – Заголовок з экрана.
13. *Тоидзе Л.* К вопросу о политическом статусе Абхазии: (страницы истории 1921–1931 гг.) / Л. Тоидзе. – Тбилиси: Самшабло, 1996. – 30 с.
14. Борьба за упрочение Советской власти в Грузии (1921 – 1925). Сборник документов и материалов. – Тбилиси: Мецниерба, 1959. – 539 с.
15. *Сагария Б.Э.* Образование и укрепление советской национальной государственности в Абхазии (1921–1938) / Б.Э. Сагария. – Сухуми: Алашара, 1981. – 172 с.
16. *Жвания Г.* Большевики Закавказья в борьбе за ленинские идеи дружбы народов / Г. Жвания. – Тбилиси: Литература и искусство, 1963. – 118 с.
17. *Ленин В.И.* Записка И.В. Сталину с проектом постановления Политбюро ЦК РКП(б) по вопросу об образовании Федерации Закавказских республик / В.И. Ленин // Полн. собр. сочин. – Изд. 5-е. – Т. 44. – С. 255.
18. Конституции и конституционные акты Союза ССР (1922–1936): Сборник документов. – М.: Изд-во Ведомостей Верховного Совета РСФСР, 1940. – 206 с.
19. Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных Советских Социалистических Республик: Сборник документов: в 7 т. / Институт государства и права Академии Наук СССР. – Т. VI: Съезды Советов союзных и автономных Советских Социалистических Республик Закавказья: Сборник документов 1923–1937 гг. – М.: Юридическая литература, 1964. – 820 с.
20. *Бгажба О.Х.* История Абхазии. С древнейших времен до наших дней / О.Х. Бгажба, С.З. Лакоба. – Сухум: Алашара, 2007. – 392 с.
21. Постановление Верховного Совета Абхазской АССР о правовых гарантиях защиты государственности Абхазии // Советская Абхазия. – 1990. – 28 августа (№ 164). – С. 1.
22. Конфликты в Абхазии и Южной Осетии. Документы 1989–2006 гг. – М.: Моск. гос. ин-т междунар. отношений МИД России, 2008. – 495 с.

Надійшла до редколегії 15.03.2011 р.

Рецензент: *В.В. Панасюк*, кандидат політичних наук, Академія сухопутних військ ім. Гетьмана Петра Сагайдачного

Луньков А.В.
СУДЬБА АБХАЗСКОГО ЭТНОСА В СВЕТЕ “ТРИУМФА ЛЕНИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ”

Аналитики и политические обозреватели справедливо относят решение этнических проблем общества к сфере национальной безопасности государства.

Кавказский регион, который находится на стыке цивилизаций Востока и Запада, в эпицентре межрегиональных и глобальных политических событий, постоянно переживает самые сложные военно-политические, социально-экономические, миграционные, этнокультурные и другие процессы, которые и сегодня имеют существенное влияние на перспективу развития его коренных народов. В статье исследуется проблема борьбы абхазского народа за существование собственного государства в составе Союза Советских Социалистических Республик.

Ключевые слова: Абхазия, этнополитика, национальный вопрос, этнополитические конфликты, международные отношения, Грузия.

Lunkov A.
THE FATE OF ABKHAZIAN ETHNOGRAPHY IN THE LIGHT OF “LENIN’S NATIONAL POLICY TRIUMPH”

The analysts and political observers refer the ethnic problems solution to the state national security.

The Caucasus situated at the border of the Eastern and Western civilization, at the peak of the interregional and global political events constantly survives the most complicated military and political, social and economical, migrational, ethnic and other processes influencing the native people perspective development. The article contains the abkhazian people struggle for the independent state in the USSR structure.

Key words: Abkhazia, ethnic policy, national question, ethnic and political conflicts, international relations, Georgia.